ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ FRANCESCO CAPOTORTI της 6ης Μαΐου 1980 *

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

1. Πρόσφατα ακόμα το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί με ορισμένα προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, υποβληθέντα από εθνικούς δικαστές σχετικά με την απόδοση αχρεωστήτως καταβληθέντων φόρων από ιδιώτες, στους οποίους είχαν επιβληθεί με εθνικές διατάξεις αντίθετες προς τη Συνθήκη ΕΟΚ και να τα επιλύσει. Σκέπτομαι, ακριβώς, τις δύο αποφάσεις που εκδόθηκαν στις 27 Φεβρουαρίου 1980 στην υπόθεση 68/79, Hans Just, και στις 27 Μαρτίου 1988, στην υπόθεση 61/79, Amministrazione Finanze κατά Denkavit Italiana. Η υπό κρίση υπόθεση, αντιθέτως, προκλήθηκε από αίτηση αποδόσεως ποσών που το Intervention Board for Agricultural Produce (δηλαδή η βρετανική αρχή η επιφορτισμένη με τη διαχείριση στο Ηνωμένο Βασίλειο της γεωργικής πολιτικής της ΕΟΚ) εισέπραξε από ιδιώτες, κατ' ορθή εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων, των οποίων σήμερα αμφισβητείται το κύρος, κατόπιν εκδόσεως μιας προδικαστικής αποφάσεως από το Δικαστήριο.

Η εταιρία Express Dairy Foods, ενάγουσα της κύριας δίκης, η οποία εξάγει ορό γάλακτος σε σκόνη από το Ηνωμένο Βασίλειο προς άλλα κράτη μέλη, ήγειρε αγωγή ενώπιον του High Court of Justice του Λονδίνου, Queen' s Bench Division, Commercial Court, με την οποία ζητεί ο προαναφερθείς βρετανικός οργανισμός παρεμβάσεως να καταδικασθεί να της αποδώσει τα ποσά που του κατέβαλε, ως νομισματικά εξισωτικά ποσά, μεταξύ της 1ης Φεβρουαρίου 1973 και της 7ης Αυγούστου 1977. Η εν λόγω αγωγή είναι συνέπεια της εκδόσεως από το Δικαστήριο, στις 3 Μαρτίου 1978, αποφάσεως επί της υποθέσεως 131/77, Milac (Raccolta 1978, σ. 1041), με την οποία κηρύχθηκε ανίσχυρο το άρθρο 1, του κανονισμού 539/75 της Επιτροπής στο μέτρο που θέσπιζε εξισωτικά ποσά εφαρμοζόμενα στο εμπόριο του ορού γάλακτος σε σκόνη μεταξύ των κρατών μελών για την περίοδο από 3ης Μαρτίου μέχρι 4ης Αυγούστου 1975. Η ενάγουσα, νομίζουσα ότι μπορεί να συναγάγει από αυτή την απόφαση ότι όλοι οι κανονισμοί που έχουν το ίδιο αντικείμενο και ήσαν εν ισχύει κατά τη διάρκεια της περιλαμβανόμενης μεταξύ 1ης Φεβρουαρίου 1973 και 7ης Αυγούστου 1977 περιόδου, πρέπει να θεωρηθούν ως ανίσχυροι στο μέτρο που προέβλεπαν την εφαρμογή νομισματικών εξισωτικών ποσών στο ενδοκοινοτικό εμπόριο του ορού γάλακτος σε σκόνη, ισχυρίζεται ότι δικαιούται να της αποδοθούν τα ποσά που κατέβαλε αχρεωστήτως δυνάμει των εν λόγω κανονισμών και να της καταβληθούν οι σχετικοί τόκοι.

Το εναγόμενο ισχυρίστηκε ότι η εν λόγω κοινοτική κανονιστική ρύθμιση, συμπεριλαμβανομένου του κανονισμού 539/75 που κηρύχθηκε ανίσχυρος με την προαναφερθείσα απόφαση του Δικαστηρίου, είχε απόλυτη δεσμευτική ισχύ κατά το χρονικόση-

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ιταλική.

μείο εισπράξεως των ενδίκων εξισωτικών ποσών. Κατά συνέπεια, το εναγόμενο υποστήριξε ότι δεν πρέπει να αποδώσει τα εισπραχθέντα για λογαριασμό της Κοινότητας ποσά, σε εκτέλεση της συγκεκριμένης κοινοτικής υποχρεώσεως που υπείχε και παρατήρησε επίσης ότι, κατά το χρονικό σημείο της εγέρσεως της αγωγής είχε ήδη διαθέσει αυτά τα ποσά, σύμφωνα με τις οδηγίες της Επιτροπής.

Στο πλαίσιο αυτής της διαφοράς, το βρετανικό δικαστήριο, με Διάταξη της 23ης Ιουλίου 1979, υπέβαλε στο Δικαστήριο τρία προδικαστικά ερωτήματα αποβλέποντα στο να διαπιστωθεί, πρώτον, αν η αναγνώριση του ανισχύρου, η περιεχόμενη στην προαναφερθείσα απόφαση Milac, πρέπει να επεκταθεί σε όλους τους κανονισμούς της Επιτροπής που έχουν το ίδιο αντικείμενο και εκδόθηκαν μεταξύ 1ης Φεβρουαρίου 1973 και 7ης Αυγούστου 1977· δεύτερον, αν κατόπιν της εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, αναγνωρίζουσας ως ανίσχυρο ένα κανονισμό που επιτρέπει ή επιβάλλει την είσπραξη κοινοτικών εξισωτικών ποσών, οι εθνικές αρχές έχουν την υποχρέωση, βάσει του κοινοτικού δικαίου, να αποδώσουν τα εισπραχθέντα ποσά και, σε ενδεχομένη περίπτωση, σε ποιο βαθμό· και, τέλος, αν η ενδεχομένη υποχρέωση αποδόσεως περιλαμβάνει επίσης την καταβολή τόκων και, σε ενδεχομένη περίπτωση, από πότε και με ποιο επιτόκιο.

2. Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, πρέπει κατ' αρχάς να υπομνησθεί ότι το Δικαστήριο, με την προαναφερθείσα απόφαση Milac της 3ης Μαΐου 1978, έκρινε ανίσχυρο το άρθρο 1, του κανονισμού της Επιτροπής 539/75 διότι ήταν αντίθετο προς το βασικό κανονισμό 974/71 του Συμβουλίου. Πράγματι, το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β, του εν λόγω κανονισμού προέβλεπε τη δυνατότητα θεσπίσεως νομισματικών εξισωτικών ποσών αποκλειστικά για τα προϊόντα των οποίων η τιμή εξαρτιόταν από την τιμή των προϊόντων για τα οποία προβλέπονταν μέτρα παρεμβάσεως. Όμως, στην περίπτωση του ορού γάλακτος σε σκόνη, προκειμένου περί προϊόντος που δεν υπόκειται σε μέτρα παρεμβάσεως, ήταν απαραίτητο — για να είναι νόμιμη η εισαγωγή νομισματικών εξισωτικών ποσών — η τιμή να εξαρτάται από την τιμή του αποκορυφωμένου γάλακτος σε σκόνη· το Δικαστήριο, αντιθέτως, διαπίστωσε ότι δεν συνέτρεχε αυτή η εξάρτηση. Μπορεί, επομένως, να λεχθεί ότι το ανίσχυρο της προαναφερθείσας διάταξης του κανονισμού 539/75 υπήρξε η συνέπεια του γεγονότος ότι η τιμή της αγοράς του αποκορυφωμένου γάλακτος σε σκόνη δεν έχει καμία επίπτωση επί της τιμής του ορού γάλακτος σε σκόνη.

Κατόπιν αυτού, πρέπει να τονισθεί ότι, όπως δέχθηκε η Επιτροπή κατά τη διάρκεια της παρούσας διαδικασίας, η ίδια σκέψη ισχύει για όλες τις διατάξεις που έχουν το ίδιο αντικείμενο τις περιλαμβανόμενες σε άλλους κανονισμούς της Επιτροπής και που αφορούν τις μεταξύ 1ης Φεβρουαρίου 1973 και 7ης Αυγούστου 1977 περιόδους. Θα ήταν, επομένως, αδικαιολόγητο να εκτιμηθούν αυτές οι διατάξεις βάσει κριτηρίου διαφορετικού από αυτό που εφαρμόζεται στο προαναφερθέν άρθρο 1, του κανονισμού 539/75 που κηρύχθηκε ανίσχυρο.

Η Επιτροπή συμμερίζεται αυτή την άποψη και υποστηρίζει ότι όλα τα εθνικά δικαστήρια είχαν την υποχρέωση να εφαρμόσουν την «ratio decidendi» της προαναφερθείσας απόφασης Milac, σύμφωνα με το βασικό σκοπό του άρθρου 177 που συνίσταται στη διασφάλιση της ομοιομορφίας της ερμηνείας και της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου σε όλα τα κράτη μέλη. Αυτό αντιστοιχεί προς το υποστηριχθέν από το γενικό εισαγγελέα Warner, στις προτάσεις που κατέθεσε στην υπόθεση 112/76, Manzoni (Raccolta 1977, σ. 1662 επ.), ότι ο κανόνας του «stare decisis» ισχύει για τις προδικαστικές αποφάσεις και δεν αφορά απλώς το διατα-

κτικό της αποφάσεως, αλλά γενικότερα τη «ratio decidendi». Κατά συνέπεια, οι καθιερούμενες σε απόφαση αυτού του είδους αρχές έχουν επίσης εφαρμογή σε ταυτόσημες περιπτώσεις προς την περίπτωση για την οποία οι εν λόγω αρχές αναφέρθηκαν.

Κατά τη γνώμη μου, δεν είναι απαραίτητο να λάβει κανείς θέση επ' αυτού του σημείου για ν' απαντήσει στο πρώτο ερώτημα, διότι το εθνικό δικαστήριο περιορίστηκε στο να ζητήσει αν, υπό το φως της προαναφερθείσας απόφασης Milac, όλοι οι κανονισμοί της Επιτροπής που έχουν το ίδιο αντικείμενο, αλλά αφορούν διαφορετικές περιόδους μεταξύ 1ης Φεβρουαρίου 1973 και 7ης Αυγούστου 1977, είναι ανίσχυροι στο μέτρο που θεσπίζουν εξισωτικά ποσά εφαρμοστέα στο εμπόριο του ορού γάλακτος σε σκόνη. Όμως, το Δικαστήριο είναι σε θέση να κηρύξει αυτό το ανίσχυρο βάσει διαθεσίμων στοιχείων, δεδομένου ότι είναι απολύτως προφανές ότι η πραγματική κατάσταση είναι ταυτόσημη με την κατάσταση που διαπιστώθηκε στην περίπτωση Milac (δηλαδή καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου μεταξύ 1ης Φεβρουαρίου 1973 και 7ης Αυγούστου 1977 η τιμή του αποκορυφωμένου γάλακτος σε σκόνη δεν είχε επίπτωση επί της τιμής του ορού γάλακτος σε σκόνη) και ότι ισχύει ο ίδιος νομικός συλλογισμός που προκύπτει από την εκδοθείσα επί της υποθέσεως Milac απόφαση. Νομίζω, επομένως, ότι ανεξαρτήτως από την έμμεση γενική σημασία αποφάσεως, όπως η εκδοθείσα στις 3 Μαΐου 1978, το Δικαστήριο μπορεί να παραπέμψει στα επιχειρήματα που έγιναν δεκτά κατά την εκδίκαση της υποθέσεως Milac (ή να επαναλάβει την αιτιολογία αυτής της αποφάσεως) για να συναγάγει το ανίσχυρο όλων των εν λόγω διατάξεων.

3. Το δεύτερο προδικατικό ερώτημα αφορά την ύπαρξη και, σε ενδεχομένη περίπτωση, το περιεχόμενο υποχρεώσεως αποδόσεως από τους εθνικούς οργανισμούς που εισέπραξαν τα νομισματικά εξισωτικά ποσά δυνάμει κοινοτικών διατάξεων, οι οποίες κηρύχθηκαν αργότερα ανίσχυρες.

Για να δοθεί απάντηση σ' αυτό το ερώτημα, είναι κατ' αρχάς απαραίτητο να διευκρινιστεί η φύση του δικαιώματος που επικαλείται αυτός που ζητεί την απόδοση των εν λόγω ποσών. Πράγματι, κανένα δικαίωμα αποκαταστάσεως της προκληθείσας λόγω της εισπράξεως ζημίας δεν μπορεί να προβληθεί έναντι των εθνικών οργανισμών που προέβησαν στην είσπραξη — και, συνακολούθως καμιά υποχρέωση αποζημιώσεως δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι επιβάλλεται σ' αυτούς τους ίδιους οργανισμούς — για τον απλό λόγο ότι η είσπραξη, πραγματοποιηθείσα βάσει ισχυόντων κοινοτικών κανονισμών, είναι πράξη καθόλα νόμιμη και μάλιστα δικαία δεδομένου ότι αυτοί οι κανονισμοί είναι δεσμευτικοί εφόσον δεν έχουν κηρυχθεί ανίσχυροι. Είναι γνωστό ότι η ευθύνη δεν μπορεί να γεννηθεί από πράξεις ή συμπεριφορές που προβλέπονται από κοινοτικές διατάξεις παρά μόνο αν οι εθνικές αρχές δεν εφήρμοσαν ή εφήρμοσαν κακώς τις εν λόγω διατάξεις. Η κατάσταση, όμως, είναι διαφορετική — όπως τόνισα στις προτάσεις μου της 23ης Ιανουαρίου 1979, στην υπόθεση Granaria (Raccolta 1979, σ. 624) — όταν ένα κράτος μέλος ορθώς εφήρμοσε τους ισχύοντες κανονισμούς, παρόλον ότι αυτοί ήσαν πλημμελείς, εφόσον μια κοινοτική πράξη που πάσχει από ελάττωμα ικανό να συνεπιφέρει την ακύρωσή της ή την αναγνώριση του ανισχύρου της με προδικαστική απόφαση, παράγει τα αποτελέσματά της έναντι των αποδεκτών ενόσω το Δικαστήριο δεν έχει αποφανθεί.

Για το λόγο αυτό αν το Δικαστήριο είχε επιληφθεί, στην προκειμένη περίπτωση, αγωγής αποζημιώσεως ερειδόμενης σε υποτιθέμενη ευθύνη της εθνικής αρχής λόγω αθέμιτης πράξεως, θα έπρεπε, χωρίς καμιά αμφιβολία να θεωρηθεί η εν λόγω αγωγή ως

ανεπέρειστη και θα απέμενε μόνο να καθορισθεί αν και υπό ποίες προϋποθέσεις υφίσταται ευθύνη της Επιτροπής.

Στην πραγματικότητα, όμως, ο αιτών την απόδοση ποσών καταβληθέντων σε εθνικούς οργανισμούς βάσει κοινοτικών διατάξεων, οι οποίες κηρύχτηκαν αργότερα ανίσχυρες, επικαλείται απλώς δικαίωμα αποδόσεως αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών. Η αντίστοιχη υποχρέωση, την οποία υπέχει ο οργανισμός που εισέπραξε το ποσόν, ουδόλως προϋποθέτει την έλλειψη νομιμότητας της εισπράξεως· και αυτό αντιθέτως προς ό,τι συμβαίνει στην περίπτωση της εξωσυμβατικής ευθύνης λόγω επιγενομένων ζημιών. Αυτή η υποχρέωση συνδέεται με το γεγονός ότι θα υφίστατο, ελλείψει αποδόσεως, αδικαιολόγητος πλουτισμός του υποχρέου.

Κατόπιν αυτού, απομένει να εξετασθεί αν το γεγονός ότι ένας εθνικός οργανισμός αχρεωστήτως εισέπραξε ορισμένα ποσά, όχι προς το συμφέρον του ιδίου του κράτους, αλλά για λογαριασμό της Κοινότητας στην οποία τα ποσά πρέπει να καταβληθούν, έχει σημασία. Πράγματι, θα μπορούσε να σκεφθεί κανείς ότι σε περιπτώσεις αυτού του είδους υφίσταται αδικαιολόγητος πλουτισμός της Κοινότητας, διότι το κράτος μέλος, ενεργώντας στα πλαίσια παραχωρηθείσας αρμοδιότητας, εκπληροί απλό εκτελεστικό έργο συνδέσμου μεταξύ της αρχής που επιβάλλει τη φορολογική επιβάρυνση και του υποκειμένου σ' αυτήν. Αν γίνει δεκτή αυτή η άποψη δεν μπορεί να γίνεται λόγος περί υποχρεώσεως αποδόσεως σε βάρος του κράτους· οι δικαιούμενοι την απόδοση θα έπρεπε να τη ζητήσουν απευθείας στην Επιτροπή, επικαλούμενοι την ευθύνη της τελευταίας λόγω θεσπίσεως της διατάξεως που αργότερα κηρύχθηκε ανίσχυρη και που αποτέλεσε το έρεισμα της εισπράξεως εκ μέρους του κράτους μέλους. Ιδού, στην ουσία, η άποψη την οποία υποστηρίζει ο εναγόμενος της κύριας δίκης οργανισμός.

Στην πράξη, ένα σύστημα που επιτρέπει να ζητηθεί από κοινοτική αρχή η απόδοση εμφανίζει το πλεονέκτημα ότι αποφεύγονται διαφορές μεταχειρίσεως μεταξύ των διοικουμένων που είναι υπήκοοι του ενός ή του άλλου κράτους μέλους, όταν αυτοί επιζητούν να εξαφανίσουν τα αποτελέσματα ανίσχυρης κοινοτικής κανονιστικής ρύθμισης που τους βλάπτει. Αποφεύγονται, εξάλλου, οι διαφορές μεταξύ των εθνικών οργανισμών παρεμβάσεως και της Επιτροπής, όσον αφορά την ικανοποίηση της απαιτήσεως που οι πρώτοι προβάλλουν έναντι της Επιτροπής, μετά την απόδοση στους ιδιώτες των ποσών τα οποία, εν τω μεταξύ, είχαν ήδη πιστωθεί στο λογαριασμό της Επιτροπής ή είχαν καταβληθεί σ' αυτήν.

Εντούτοις, η νομολογία του Δικαστηρίου απέκλεισε τη δυνατότητα των ενδιαφερομένων να ζητήσουν απευθείας από την Κοινότητα την απόδοση των ποσών που καταβλήθηκαν βάσει κοινοτικών κανονισμών, των οποίων αμφισβητείται η εφαρμογή.

Στην εκδοθείσα επί της υποθέσεως 96/71 στις 25 Οκτωβρίου 1972, απόφαση, Haegeman κατά Επιτροπής (Raccolta 1972, σ. 1005), το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί αγωγής επιχειρήσεως η οποία ζητούσε, μεταξύ άλλων, την απόδοση των ποσών που οι εθνικές αρχές είχαν, κατά τη γνώμη της, εισπράξει αδικαιολογήτως βάσει κανονισμών της Επιτροπής (που αφορούσαν τους «ιδίους πόρους» της Κοινότητας) που η ενάγουσα θεωρούσε ότι δεν είχαν εφαρμογή επ' αυτής. Το Δικαστήριο δήλωσε ότι ανήκουν στην αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων, όχι μόνον οι σχετικές με την ερμηνεία και το κύρος των προαναφερθέντων κανονισμών αμφισβητήσεις, αλλά οι αιτήσεις αποδόσεως φόρων που εισέπραξαν οι

εθνικές αρχές, για λογαριασμό της Κοινότητας, βάσει αυτών των κανονισμών. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο απέρριψε την ασκηθείσα από την ενδιαφερόμενη εταιρία προσφυγή κατά της Επιτροπής, με την οποία ζητούσε τόσο την ακύρωση της αποφάσεως με την οποία δεν εγένετο δεκτό υπέρ της προσφεύγουσας το ευεργέτημα της απαλλαγής από ορισμένο φόρο, μετά προηγουμένη κήρυξη του ανεφαρμόστου των επί του θέματος κανονισμών, όσο και την απόδοση των καταβληθέντων ποσών. Μικρή έχει σημασία, ως προς την προκειμένη διαδικασία, το αν επρόκειτο στην υπόθεση Haegeman περί της ερμηνείας κανονισμού που δόθηκε από τις εθνικές αρχές και την Επιτροπή, παρά περί του κύρους του εν λόγω κανονισμού· η προσφυγή — αγωγή είχε επίσης ως αντικείμενο την απόδοση ποσών εισπραχθέντων από τις εθνικές αρχές για λογαριασμό της Κοινότητας και το προκαταρκτικό πρόβλημα είναι, εν πάση περιπτώσει, αυτό που συνίσταται στο αν ο κοινοτικός κανονισμός παρέχει ισχυρή βάση γι' αυτή την είσπραξη. Αυτό που έχει σημασία, σε τελική ανάλυση, είναι η αιτιολογία που οδήγησε το Δικαστήριο στο να δεχθεί την αποκλειστική αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων για τις αιτήσεις αποδόσεως του προαναφερθέντος τύπου· η αιτιολογία αυτή διακρίνει το γεγονός ότι η είσπραξη πραγματοποιείται από τους εθνικούς οργανισμούς, σύμφωνα με λεπτομέρειες εφαρμογής που διέπονται από εθνικές νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις και ότι τα ποσά στη συνέχεια τίθενται στη διάθεση της Επιτροπής. Αυτή η διαπίστωση ισχύει επίσης για την είσπραξη νομισματικών εξισωτικών ποσών για τα οποία πρόκειται στην προκειμένη διαδικασία.

Μια άλλη νομολογία που είναι χρήσιμο να υπομνησθεί είναι αυτή της αποφάσεως που εκδόθηκε στις 27 Ιανουαρίου 1976 επί της υποθέσεως 46/75, IBC (Raccolta 1976, σ. 65). Σ' αυτή την απόφαση, το Δικαστήριο, δεχόμενο (με διαφορετική αιτιολογία) την πρόταση του γενικού εισαγγελέα Warner, έκρινε απαράδεκτη αγωγή αποζημιώσεως, με την οποία ζητείτο η αποκατάσταση ζημίας που η ενάγουσα ισχυρίζετο ότι υπέστη λόγω της εφαρμογής, από τη διοίκηση των ιταλικών τελωνείων, κανονισμού της Επιτροπής περί νομισματικών εξισωτικών ποσών, το οποίο η ενάγουσα θεωρούσε ως μη νόμιμο. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η προσφυγή αφορούσε στην ουσία τη νομιμότητα των εισπράξεων των επιδίκων ποσών από τις ιταλικές αρχές — τις επιφορτισμένες με την εφαμογή της κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως περί νομισματικών εξισωτικών ποσών — και αποσκοπούσε στην απόδοση από την Κοινότητα των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών. Όπως και στην απόφαση Haegeman, το Δικαστήριο, αποφάνθηκε και εδώ ότι, κατά την έννοια των κοινοτικών διατάξεων για τις οποίες πρόκειται «ο συγκεκριμένος υπολογισμός και η είσπραξη των οφειλομένων ποσών ανήκει στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών»· εναπόκειτο, επομένως, στα αρμόδια εθνικά δικαστήρια να αποφανθούν επί της νομιμότητας παρομοίων πράξεων, κατ' εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, κατά τα προβλεπόμενα από κάθε εθνική έννομη τάξη και μετά ενδεχομένη χρησιμοποίηση της προβλεπομένης στο άρθρο 177, της Συνθήκης ΕΟΚ διαδικασίας για τον έλεγχο του κύρους της εκτελουμένης κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως.

Αυτή η απόφαση επιβεβαιώνει έτσι το γενόμενο δεκτό με την απόφαση Haegeman κριτήριο. Μπορεί ακόμα να αναφερθεί κατά την αυτή έννοια η εκδοθείσα στις 21 Μαΐου 1976, επί της υποθέσεως 26/74, Roquette Frères (Raccolta 1976, σ. 677) απόφαση. Προσθέτω ότι ο γενικός εισαγγελέας Trabucchi, στις προτάσεις του της 31ης Μαρτίου 1976, τις οποίες κατέθεσε σ' αυτές τις υποθέσεις (οπ. αν. σ. 689), είχε ήδη συναγάγει από τη νομολογία του Δικαστηρίου «οι διαφορές οι σχετικές με τη σχέση που δημιουργείται μεταξύ του πολίτη και της εθνικής διοικήσεως, κατόπιν της καταβολής αχρεωστήτου ποσού που η εν λόγω διοίκηση αξίωσε με την ευκαιρία της

εφαρμογής κοινοτικών κανόνων πρέπει, κατ' αρχάς, να επιλύονται επί του εσωτερικού πεδίου, ενώπιον του αρμόδιου εθνικού δικαστή». Φυσικά, αυτό δεν σημαίνει ότι την επιβάρυνση της αποδόσεως φόρων, τους οποίους το κράτος μέλος εισέπραξε και ήδη πίστωσε ή κατέβαλε στην Κοινότητα, πρέπει να φέρουν τα οικονομικά του κράτους μέλους. Πρέπει, επομένως, να γίνει δεκτό ότι κατά την απόδοση, όπως και κατά την είσπραξη, οι εθνικές αρχές εξακολουθούν να ενεργούν για λογαριασμό της Κοινότητας, η οποία λογικά πρέπει να υποστεί το αναφερθέν οικονομικό βάρος· αυτό, όμως, αφορά τις σχέσεις μεταξύ των κρατών μελών και της Επιτροπής κατά τη διάρκεια φάσεως, η οποία λογικά είναι μεταγενέστερη της αποδόσεως.

4. Ανέφερα στην αρχή των παρουσών προτάσεων τις αποφάσεις που εκδόθηκαν στις 27 Φεβρουαρίου 1980, επί της υποθέσεως 68/79, Just, και στις 27 Μαρτίου 1980 επί της υποθέσεως 61/79, Amministrazione Finanze κατά Denkavit Italiana, και σημείωσα ότι σ' αυτές τις υποθέσεις το ζήτημα της αποδόσεως εξετάστηκε με διαφορετική αφετηρία, δηλαδή σε σχέση με το γεγονός ότι οι αχρεωστήτως καταβληθέντες φόροι είχαν επιβληθεί από κράτη μέλη σε ιδιώτες, κατά παράβαση κοινοτικών διατάξεων. Παρόλα αυτά, μπορούν να αντληθούν από αυτές τις δύο αποφάσεις χρήσιμα για την επίλυση της προκειμένης υποθέσεως στοιχεία.

Ειδικότερα αναφέρομαι στην ακόλουθη σκέψη, την περιεχόμενη αυτούσια στην απόφαση Just και με ελαφρές μεταβολές στην απόφαση Denkavit (25η σκέψη των αντιστοίχων αποφάσεων): «ελλείψει κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως περί αποδόσεως αχρεωστήτως εισπραχθέντων εθνικών φόρων, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να προσδιορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να ρυθμίσει τις διαδικαστικές λεπτομέρειες των ενδίκων μέσων που αποσκοπούν στο να διασφαλίσουν την προστασία των δικαιωμάτων που οι ιδιώτες αντλούν από το άμεσο αποτέλεσμα του κοινοτικού δικαίου...». Περαιτέρω το Δικαστήριο έθεσε δύο όρια στην ελευθερία των κρατών να ρυθμίζουν αυτό το θέμα: οι διαδικαστικές προϋποθέσεις δεν μπορούν να είναι λιγότερο ευνοϊκές από αυτές που αφορούν παρόμοια ένδικα μέσα εσωτερικής φύσεως και δεν πρέπει, σε καμιά περίπτωση, να καθιστούν στην πράξη αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει το κοινοτικό δίκαιο. Τέλος, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι συμβιβάζονται μ' αυτό το δίκαιο ενδεχόμενοι εθνικοί κανόνες που λαμβάνουν υπόψη τη μετακύλιση επί των αγοραστών, μέσω των τιμών, του ποσού των αχρεωστήτως καταβληθέντων από τις επιχειρήσεις φόρων ή που λαμβάνουν υπόψη τη ζημία που προκλήθηκε λόγω του ότι φορολογικά μέτρα εισάγοντα διακρίσεις ή προστατευτικά μέτρα είχαν ως αποτέλεσμα να περιορίσουν τον όγκο των εισαγωγών.

Νομίζω ότι αυτή η πρόσφατη θέση που έλαβε το Δικαστήριο αξίζει να υπομνησθεί και αυτό, για διάφορους λόγους. Πρώτον, παρόλον ότι είναι αληθές ότι αναφέρεται ρητώς στην περίπτωση αποδόσεως αχρεωστήτως καταβληθέντων εθνικών φόρων, δεν μου φαίνεται αυθαίρετο να γίνει επέκταση της ratio στην απόδοση αχρεωστήτως εισπραχθέντων από τις εθνικές αρχές νομισματικών εξισωτικών ποσών. Στην πραγματικότητα, πρέπει να θεωρηθεί ως αχρεώστητη η είσπραξη τόσο εθνικών φόρων αντιθέτων προς τη Συνθήκη της Ρώμης όσο και εξισωτικών ποσών που αποδείχθηκαν αδικαιολόγητα, υπό το φως της κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως την οποία ερμήνευσε το Δικαστήριο (δεν πρέπει να λησμονείται ότι το ανίσχυρο κοινοτικού κανονισμού που αναγνωρίζει το Δικαστήριο

ενεργεί ex tunc). Δεύτερον, ο κοινός αποφασιστικός παράγων στις δύο περιπτώσεις είναι η έλλειψη κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως περί του τρόπου αποδόσεως· τίποτα δεν εμποδίζει να θεσπισθεί αυτή η ρύθμιση από τον κοινοτικό νομοθέτη — και θα αποδεικνυόταν αντιθέτως, όπως θα έχω την ευκαιρία να το τονίσω, εξαιρετικά χρήσιμη —· ενόσω εξακολουθεί να ελλείπει, πρέπει να εφαρμόζεται το δίκαιο των κρατών μελών. Τα κράτη μέλη εισπράττουν τόσο τους εσωτερικούς φόρους όσο και τα νομισματικά εξισωτικά ποσά, τους πρώτους για ίδιο λογαριασμό — εξαιρέσει του ποσοστού του ΦΠΑ — τα δεύτερα για λογαριασμό της Κοινότητας, πάντοτε όμως δημιουργώντας διττή σχέση, σε δύο διακεκριμένες φάσεις: καταρχάς με τον ιδιώτη που καταβάλλει τα εν λόγω ποσά και, περαιτέρω, με την Επιτροπή στο πλαίσιο ευρύτερου λογαριασμού εσόδων και εξόδων της κοινής γεωργικής πολιτικής. Τρίτον, — και εδώ είναι το λεπτότερο σημείο της προκειμένης περιπτώσεως — το δικαίωμα επί της αποδόσεως του ιδιώτη, ο οποίος κατέβαλε φόρους αντίθετους προς το κοινοτικό δίκαιο, γεννάται απευθείας από την κοινοτική διάταξη που αναφέρει την απαγόρευση — και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δεν εναπόκειται στις εθνικές έννομες τάξεις παρά να ρυθμίσουν τον τρόπο της αποδόσεως, ειδικότερα στο επίπεδο της διαδικασίας —, πρέπει να διερωτηθεί κανείς αν, παραλλήλως, το δικαίωμα επί της αποδόσεως αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών, ως νομισματικών εξισωτικών ποσών, απορρέει και αυτό από το κοινοτικό νομικό σύστημα. Μπορεί, πράγματι, να τονισθεί το γεγονός ότι, υπό το φως της αναγνωρίσεως του ανισχύρου του κοινοτικού κανονισμού επί του οποίου στηρίχθηκε η είσπραξη, το ποσό φαίνεται να έχει εισπραχθεί από το κράτος μέλος, παρόλον ότι δεν υφίσταται το αρχικό έρεισμα του κοινοτικού δικαίου· και θα μπορούσε να συναχθεί από αυτό ότι, δεδομένου ότι εξέλιπε η υποχρέωση του κράτους να καταβάλει το ποσό στην Κοινότητα, προκλήθηκε αδικαιολόγητος πλουτισμός αυτού του ίδιου κράτους που πρέπει να εκτιμηθεί στο σύνολό του (δηλαδή επίσης υπό το πρίσμα των ουσιωδών αποτελεσμάτων και, συνεπώς, του δικαιώματος επί της αποδόσεως), σύμφωνα με το εσωτερικό του δίκαιο.

Κατά τη γνώμη μου, όμως, — μη λαμβανομένων υπόψη των δυσχερειών που προκύπτουν όταν το εισπραχθέν ποσόν ήδη χρησιμοποιήθηκε για λογαριασμό της Κοινότητας — αυτή η άποψη θα κατέληγε στο να αγνοεί το γεγονός ότι, κατά το χρονικό σημείο της εισπράξεως, η επιβαλλομένη στους ιδιώτες υποχρέωση προέκυπτε από κοινοτικό κανόνα και ότι δεν θα ήταν δίκαιο να αφεθεί ο ιδιώτης χωρίς την αντίστοιχη προστασία του κοινοτικού δικαίου, που συνίσταται στο ευεργέτημα της γενικής αρχής της «αναζητήσεως του αχρεωστήτου». Νομίζω, επομένως, ότι το δικαίωμα επί της αποδόσεως των καταβληθέντων, ως κοινοτικών επιβαρύνσεων, ποσών στην περίπτωση μερικώς ή συνολικά αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών απορρέει από την κοινοτική έννομη τάξη και, ακριβώς, από την προαναφερθείσα γενική αρχή που ισχύει σε όλα τα κράτη μέλη και αποτελεί τμήμα αυτής της έννομης τάξης. Ο παραλληλισμός με τις υποθέσεις Just και Denkavit πρέπει, συνεπώς, να εξετασθεί από την άποψη του σκοπού των ενδίκων μέσων που ασκεί ο έχων δικαίωμα επί της αποδόσεως των καταβληθέντων ποσών· αυτά τα ένδικα μέσα αποσκοπούν στο να διασφαλίσουν την προστασία των δικαιωμάτων που απονέμει στους ιδιώτες η κοινοτική έννομη τάξη και, ακριβέστερα, στην προκειμένη περίπτωση, την προστασία του κοινοτικού δικαιώματος επί της αναζητήσεως του αχρεωστήτου. Κατά συνέπεια, οι περιοριστικές προϋποθέσεις που αναφέρει το Δικαστήριο στις αποφάσεις Just και Denkavit πρέπει και αυτές να επιβεβαιωθούν.

Στο πλαίσιο της νομολογίας του Δικαστηρίου περί αναζητήσεως του αχρεωστήτου, πρέπει, τέλος, να υπομνησθεί και η απόφαση που εκδόθηκε στις 5 Μαρτίου 1980 επί της υποθέσεως 265/78, Ferwerda. Το ερμη-

νευτικό προς επίλυση πρόβλημα αφορούσε, στην εν λόγω υπόθεση, σε περίπτωση κατά την οποία εθνική διοίκηση απαιτούσε από εξαγωγέα την απόδοση ποσών που του είχε καταβάλει αχρεωστήτως, ως επιστροφές κατά την εξαγωγή. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε, ωστόσο, στην κατηγορία των σχετικών με την απόδοση ποσών εισπραχθέντων για λογαριασμό της Κοινότητας διαφορών για να δεχθεί ότι αυτές οι διαφορές ανήκουν στην αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων και πρέπει να επιλύονται από αυτά κατ' εφαρμογή του εθνικού δικαίου, στο μέτρο που το κοινοτικό δίκαιο δεν έχει ακόμα ρυθμίσει το θέμα (σκέψη 10). Το Δικαστήριο, επέμεινε συγχρόνως στην εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων που παράγουν άμεσο αποτέλεσμα και επιβεβαίωσε τις δύο περιοριστικές προϋποθέσεις της παραπομπής στο εθνικό δίκαιο που είχαν ήδη διευκρινιστεί με την προαναφερθείσα απόφαση Just της 27ης Φεβρουαρίου 1980. Η συνέχιση του προσανατολισμού της νομολογίας του Δικαστηρίου επί του θέματος της αποδόσεως αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών βάσει κοινοτικού κριτηρίου εκτιμήσεως (είτε διότι είναι αντίθετο προς τις κοινοτικές απαγορεύσεις είτε λόγω πεπλανημένης ερμηνείας των κοινοτικών διατάξεων είτε λόγω της εφαρμογής κοινοτικών διατάξεων που αργότερα αποδείχτηκαν ανίσχυρες) μου φαίνεται, επομένως, πρόδηλη.

5. Η παραπομπή στο εσωτερικό δίκαιο προς καθορισμό του τρόπου αναζητήσεως του αχρεωστήτου — λαμβανόμενου υπό την διευκρινισθείσα ανωτέρω έννοια — ασφαλώς δεν αποτελεί τη δικαιότερη ή καταλληλότερη λύση. Τόσο στην προαναφερθείσα απόφαση Ferwerda όσο και στην εκδοθείσα στις 27 Μαρτίου 1980 απόφαση επί των υποθέσεων 66/79, 127/79 και 128/79, Amministrazione delle finanze κατά Società meridionale industria Salumi, το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να παρατηρήσει ότι, ενώ η κανονιστική ρύθμιση η σχετική με την είσπραξη φορολογικών επιβαρύνσεων κοινοτικής καταγωγής κυριαρχείται από τη γενική αρχή της ισότητας, βρισκόμαστε αντιθέτως μόνο στην αρχή της οδού που πρέπει να πραγματοποιήσει την κατάργηση διακρίσεων μεταξύ όλων των κοινοτικών επιχειρηματιών, όσον αφορά τις τυπικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις που μπορεί να πραγματοποιηθεί η αναζήτηση του αχρεωστήτου. Τώρα υφίσταται αυτή η ανισότητα μεταχειρίσεως, λόγω της υπάρξεως διαφορετικών κανονιστικών ρυθμίσεων από το ένα κράτος μέλος στο άλλο· το Συμβούλιο ασκεί την κανονιστική του εξουσία επί του θέματος με αξιοθρήνητη βραδύτητα. Πράγματι, μόλις το τελευταίο έτος, ο κανονισμός 1430, της 2ας Ιουλίου 1979, θέσπισε ορισμένες διατάξεις περί της αποδόσεως εισαγωγικών ή εξαγωγικών δασμών, οι οποίες δεν θα τεθούν σε ισχύ παρά την 1η προσεχούς Ιουλίου. Αυτή η περιορισμένη και μερική παρέμβαση δεν αρκεί ασφαλώς για να διορθώσει τις στρεβλώσεις που προκύπτουν από τη διαφορά των προβλεπόμενων από τα κοινοτικά δίκαια προϋποθέσεων· αναφέρομαι, ειδικότερα, στο πολύ γνωστό πρόβλημα των προθεσμιών παραγραφής. Εντούτοις, τονίσθηκε σ' αυτές τις ίδιες τις αποφάσεις της 5ης Μαρτίου 1980, (υπόθεση 265/78, Ferwerda) και της 27ης Μαρτίου 1980 (υπόθεση 66/79, 127/79 και 128/79, Amministrazione delle finanze κατά Società meridionale industria Salumi) ότι «ο κατ' ανάγκη τεχνικός και λεπτομερειακός χαρακτήρας αυτού του τύπου κανονιστικής ρυθμίσεως δεν επιτρέπει παρά μερική αντιμετώπιση της ελλείψεώς της μέσω της ερμηνείας από το Δικαστήριο».

Η Επιτροπή, προσπαθώντας να αποφύγει όπως, μακρές προθεσμίες παραγραφής ισχύουσες σε ορισμένα κράτη μέλη, ευνοούν ειδικότερα τις επιχειρήσεις αυτού του κράτους, πρότεινε στο υπόμνημα αντικρούσεώς της η απόδοση των ενδίκων εξισωτικών ποσών υπέρ της προσφεύγουσας, η οποία δεν απέδειξε ότι δεν ήταν σε θέση να μετακυλίσει τη φορολογική επιβάρυνση στην πελατεία της, να μην πραγματοποιηθεί παρά μόνο αν υποβλήθηκε στις αρμόδιες εθνικές αρχές νομότυπη ένσταση πριν

από τις 3 Μαΐου 1978, ημερομηνία της εκδόσεως της αποφάσεως Milac που προαναφέρθηκε (με την επιφύλαξη της εφαρμογής οποιασδήποτε βραχύτερης προθεσμίας, προβλεπόμενης από το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο). Κατά την Επιτροπή, αυτή η λύση θα μπορούσε να στηριχθεί στην εφαρμογή κατ' αναλογία του άρθρου 174 της Συνθήκης ΕΟΚ που επιτρέπει στο Δικαστήριο, όταν κηρύσσει βάσιμη την προσφυγή ακυρώσεως που αφορά ένα κοινοτικό κανονισμό, να περιορίζει τα διαχρονικά αποτελέσματα της απόφασής του.

Πρέπει, καταρχάς, να παρατηρηθεί ότι δεν υφίσταται σχετικώς παρά μόνο ένα νομολογιακό προηγούμενο, αυτό της πολύ γνωστής αποφάσεως της 8ης Απριλίου 1976 στην υπόθεση 43/75, Defrenne (Raccolta 1976, σ. 455) και, καθόσον αφορά αυτήν την απόφαση, μπορεί επίσης να διατυπωθούν ως προς το αν είναι το άρθρο 174, εφαρμοστέο κατ' αναλογία, αυτό που έπεισε το Δικαστήριο περί της δυνατότητας να αρχίσουν τα άμεσα αποτελέσματα του άρθρου 119 από ορισμένη ημερομηνία. Πιο πρόσφατα — στις άλλες προαναφερθείσες αποφάσεις, Denkavit italiana και Amministrazione delle finanze κατά Società meridionale industria Salumi της 27ης Μαρτίου 1980 — το Δικαστήριο προτίμησε να αναφερθεί στη γενική αρχή ασφαλείας του δικαίου για να δικαιολογήσει τους ενδεχόμενους διαχρονικούς περιορισμούς της δυνατότητας που έχουν οι ιδιώτες να χρησιμοποιούν ερμηνευτική απόφαση για να αμφισβητήσουν προηγούμενες σχέσεις. Αυτή, όμως, η αναφορά επέτρεψε στο Δικαστήριο να επιβεβαιώσει τον εξαιρετικό χαρακτήρα των περιορισμών για τους οποίους πρόκειται: είναι απαραίτητο να υπάρχει κίνδυνος μια απόφαση του Δικαστηρίου να συνεπάγεται σοβαρές διαταραχές για το παρελθόν στις δημιουργηθείσες καλή τη πίστει έννομες σχέσεις. Νομίζω ότι πρέπει να αποκλεισθεί στην προκειμένη περίπτωση οποιοσδήποτε παραλληλισμός με την υπόθεση Defrenne και ότι, εν πάση περιπτώσει, δεν βρισκόμαστε ενώπιον σοβαρών λόγων αναφερόμενων στις αποφάσεις της 27ης Μαρτίου 1980, ικανών να δικαιολογήσουν την λύση που προτείνει η Επιτροπή.

Προσθέτω ότι η Επιτροπή, αναφέροντας τη δυνατότητα υπάρξεως ή μεταγενέστερης υποβολής στις αρμόδιες εθνικές αρχές μεγάλου αριθμού αιτήσεων αποδόσεως, αναλόγων προς την υποβληθείσα από την εταιρία Express Dairy Foods, πρότεινε να καθορισθεί προθεσμία όχι μόνο για την ειδική περίπτωση που προκάλεσε την παρούσα διαδικασία, αλλά και έναντι όλων αυτών που υποχρεώθησαν να καταβάλουν αχρεωστήτως τα ποσά για τα οποία πρόκειται, δυνάμει κανονισμών εκδοθέντων στον εξεταζόμενο τομέα εντός της πενταετίας που προηγήθηκε της εκδόσεως της αποφάσεως Milac. Αυτό, όμως, θα ισοδυναμούσε, στην ουσία, με την εισαγωγή a posteriori, μέσω της νομολογίας, προθεσμίας παραγραφής, πράγμα που νομίζω ότι βαίνει απολύτως πέραν των εξουσιών του Δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο, αποφαινόμενο στην υπόθεση 41/69, ACF Chemiefarma κατά Επιτροπής (απόφαση εκδοθείσα στις 15.7.1970, Raccolta 1970, σ. 662, ειδικότερα σ. 685 επ.), δήλωσε ότι «προς εκπλήρωση των καθηκόντων της να διασφαλίσει την ασφάλεια του δικαίου, πρέπει να καθορίζεται εκ των προτέρων προθεσμία παραγραφής», και διευκρίνισε ότι αυτό το έργο ανήκει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του νομοθέτη. Μ' αυτή την ευκαιρία, το Δικαστήριο απέρριψε την πρόταση του γενικού εισαγγελέα να εξαρτηθεί από προθεσμία η ευχέρεια της Επιτροπής επιβολής χρηματικών ποινών στον τομέα του ανταγωνισμού. Νομίζω, a fortiori, ότι ο καθορισμός από το Δικαστήριο προθεσμίας θα ήταν ανεπίτρεπτος στην περίπτωση κατά την οποία η προθεσμία, αντί να οριοθετήσει τις εξουσίες ενός κοινοτικού θεσμικού οργάνου, θα είχε ως σκοπό να θίξει τομέα διεπόμενο από τα εθνικά δίκαια και να διαδραματίσει άμεσο ρόλο

στο πεδίο της δραστηριότητας των εθνικών δικαστηρίων.

6. Απομένει να εξετασθεί το πρόβλημα των τόκων επί των ποσών, των οποίων ζητείται η απόδοση και που αποτελεί το αντικείμενο του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος. Υπενθυμίζω, σχετικώς, ότι ο γενικός εισαγγελέας Trabucchi στις προαναφερθείσες προτάσεις του, στην υπόθεση Roquette Frères, είχε την ευκαιρία να διευκρινίσει ότι «το ζήτημα της καταβολής τόκων για αχρεωστήτως καταβληθέν κεφάλαιο τίθεται κατά τρόπο αυστηρώς παρεπόμενο σε σχέση με το δικαίωμα αναζητήσεως του ίδιου του κεφαλαίου. Ο καθορισμός των οφειλομένων τόκων υπερημερίας εξαρτάται αυστηρώς και κατ' ανάγκη από το ποσό του αχρεωστήτως καταβληθέντος ποσού και από το χρονικό διάστημα που διέρρευσε μεταξύ της αχρεωστήτου καταβολής, ή τουλάχιστον της οχλήσεως του εισπράξαντος οργανισμού και της αποδόσεως... Το σχετικό με τους τόκους αίτημα υπόκειται στα θεσπισθέντα με τη νομολογία του Δικαστηρίου κριτήρια, όσον αφορά την αναζήτηση του κεφαλαίου επί του οποίου υπολογίζονται. Πρέπει, επομένως, να υποβληθεί αυτό το αίτημα κατά την ίδια διαδικασία που εφαρμόζεται στην αναζήτηση του κεφαλαίου». Το Δικαστήριο έκρινε κατ' αυτή την έννοια στην προαναφερθείσα απόφαση Roquette, που εκδόθηκε στις 21 Μαΐου 1976, δεχόμενο (στην 12η σκέψη) ότι «ελλείψει κοινοτικών διατάξεων επ' αυτού του σημείου, εναπόκειται σήμερα στις εθνικές αρχές να ρυθμίσουν, σε περίπτωση αποδόσεως αχρεωστήτως εισπραχθεισών φορολογικών επιβαρύνσεων, όλα τα παρεπόμενα ζητήματα που έχουν σχέση μ' αυτή την απόδοση, όπως είναι η ενδεχόμενη καταβολή τόκων». Κατά τη γνώμη μου, η απάντηση στο τιθέμενο στην προκειμένη περίπτωση ερώτημα πρέπει να είναι αυστηρώς σύμφωνη προς το εν λόγω νομολογιακό προηγούμενο.

7. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, καταλήγω προτείνοντας στο Δικαστήριο να απαντήσει στα υποβληθέντα από το High Court of Justice του Λονδίνου, με Διάταξη της 23ης Ιουλίου 1979, ερωτήματα, ως εξής:

1) Όλες οι διατάξεις που καθορίζουν νομισματικά εξισωτικά ποσά, εφαρμοστέα στο εμπόριο του ορού γάλακτος σε σκόνη, και που περιέχονται στους κανονισμούς που εξέδωσε η Επιτροπή και είχαν εφαρμογή κατά την περιλαμβανόμενη μεταξύ 1ης Φεβρουαρίου 1973 και 11ης Αυγούστου 1977 περίοδο, είναι ανίσχυροι ως αντίθετοι προς το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο β, του κανονισμού 974/71 του Συμβουλίου.

2) Οι αρμόδιες για την είσπραξη των εν λόγω ποσών εθνικές αρχές έχουν την υποχρέωση, δυνάμει γενικής αρχής του κοινοτικού δικαίου, να αποδώσουν τα ποσά που εισέπραξαν βάσει κοινοτικών κανονισμών, τους οποίους κήρυξε ανίσχυρους το Δικαστήριο. Ελλείψει κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως καθορίζουσας τον τρόπο αποδόσεως, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να καθορίσει αυτόν τον τρόπο, να προσδιορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να ορίσει τους διαδικαστικούς κανόνες των ενδίκων μέσων με τα οποία οι ενδιαφερόμενοι προβάλλουν το δικαίωμά τους επί της

αποδόσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών. Οι διατάξεις του εσωτερικού δικαίου δεν μπορεί να είναι λιγότερο ευνοϊκές από τις διατάξεις που αφορούν τα ένδικα μέσα, τα οποία αποσκοπούν στην προβολή ομοίων δικαιωμάτων εσωτερικής φύσεως και, σε καμιά περίπτωση, δεν πρέπει να καθιστούν αδύνατη στην πράξη την άσκηση του δικαιώματος αναζητήσεως του αχρεωστήτου. Το κοινοτικό δίκαιο δεν αποκλείει το να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι το βάρος των αχρεωστήτως εισπραχθέντων εξισωτικών ποσών μπόρεσε να μετακυλισθεί «επί άλλων επιχειρηματιών ή επί των καταναλωτών»· συμβιβάζεται επίσης προς το κοινοτικό δίκαιο το να ληφθεί υπόψη, δυνάμει του εθνικού δικαίου του ενδιαφερομένου κράτους, η ζημία την οποία υπέστη αυτός που υποχρεούται να καταβάλλει τα εξισωτικά ποσά, στην περίπτωση κατά την οποία μπορεί να αποδειχθεί το περιοριστικό τους αποτέλεσμα επί του όγκου των εμπορικών ανταλλαγών με άλλα κράτη μέλη.

3) Το ύψος και η ημερομηνία από την οποία οφείλονται οι σχετικοί με τα αχρεωστήτως καταβληθέντα ποσά τόκοι, των οποίων ζητείται η απόδοση, διέπονται από το εσωτερικό δίκαιο του κράτους μέλους, του οποίου οι αρχές εισέπραξαν αυτά τα ποσά βάσει ανίσχυρων κοινοτικών κανονισμών.